

Dušan Cendelín

Staré mapy jako inspirační zdroj vlastivědné činnosti

Při studiu nejstarších podrobnějších map, které jsou vítaným a nutným zdrojem informací pro poznávání sítě cest té které doby, se vyjevují i informace mimo tento okruh zájmu. Jde například o vývoj sídelní struktury, zalesnění či odlesnění krajiny, vznik a zánik vodních ploch, změny průběhu vodotečí, proměny plužin a tak podobně. Přesto, že se jedná o informace, jejichž stáří se pohybuje nanejvýš kolem dvou set let, jde o poznání často velice zajímavá a v mnoha případech těžko získatelná z jiných pramenů. Pro vlastivědné badatele mohou být jednak doplňkem jejich aktivit archivních, ale mohou se stát i východiskem konkrétního vlastivědného zadání.

Jako příklad uvedu dva poznatky, které se vztahují k Polensku. Narazil jsem na ně při práci o starých cestách tohoto regionu,¹⁾ když jsem detailně studoval staré mapové listy prvního a druhého vojenského mapování z druhé poloviny 18. století a první poloviny 19. století. Jedna z těchto v podstatě jednoduchých informací se již začíná proměňovat ve velmi zajímavý historiografický počín.

Dříve než detailně popíši dva zajímavé nálezy ve starém vojenském mapování, je třeba ještě říci pár slov o tomto mapování. Vznikalo hlavně z potřeb armády a jeho kvalita byla přímo úměrná vývoji kartografie své doby.

První vojenské mapování Čech se uskutečnilo v letech 1764-1767 a k úpravám některých listů došlo ještě v letech 1780-1783. Morava byla mapována v letech 1764-1768 s úpravami v letech 1779-1783. Naše část Slezska pak 1763 s úpravami roku 1780. Měřítko tohoto mapování se uvádí 1 : 28 800, ale není možné se na ně prakticky spoléhat, jelikož vzdálenosti se určovaly převážně odhadem – údajně ze sedla koně. Markantní je to na zakresleních vodotečí a cest zejména v zalesněném terénu, ale i jinde.

Druhé mapování se uskutečnilo v letech 1819-1858 a je značně přesné, jelikož již vycházelo z geodetických základů, kterým předcházela souvislá triangulace mapovaných území.

Polygonální objekt u obce Poděšín

Prvním zajímavým objevem ve starých mapových listech Polenska byl zvláštní polygonální objekt, zobrazený ve druhém vojenském mapování. Je zakreslen asi jeden kilometr jihovýchodně od obce Poděšín. Má tvar nepravidelného zdvojeného pětiúhelníku a je-li zakreslen v měřítku, jednalo se o objekt značné velikosti. Polygonální tvar napovídá, že se jednalo o vojenský objekt jaké byly realizovány od třicetileté války až do počátků 19. století. Příklady jsou známy i odjinud, včetně jejich zobrazení. V poslední době bylo

zkoumáno například bojiště z roku 1647 u Třebele v Čechách.²⁾ Na Polensku je ostatně starých vojenských objektů známo více. Malá čtvercová reduta u Stáje, dnes zaniklá lineární u Zhoře³⁾ a patří k nim s největší pravděpodobností i půlkruhové opevnění u Nových Dvůrů kousek od Polné.⁴⁾

Detail listu druhého vojenského mapování. Šipka ukazuje na pentagonální objekt u Poděšína. Z mapy je tak zřejmé, že objekt byl vybudován na (v té době) důležité křižovatce, která se nacházela mimo jakoukoliv osadu. Křížila se zde cesta z Polné na Žďár s cestou od Přibyslavi přes Poděšín dále na Moravu. Dnes tato křižovatka v tomto smyslu neexistuje, zanikla se vznikem spojovacích silnic mezi jednotlivými sousedními osadami.

Na jaře roku 2005 jsem se vydal do Poděšína a jeho okolí, abych prozkoumal místo, kde by se měl nacházet zobrazený pentagonální objekt. Laskavě mě tam doprovázel starosta obce pan Zdeněk Jaroš, za což mu dodatečně tímto děkuji. Celý prostor jihovýchodně od obce je dnes rozlehlé pole na protáhlé planině mezi dvěma mělkými údolními. V současnosti nic nepřipomíná nějaký rozsáhlý objekt, který zde však skutečně byl. Jistě by zde velice pomohla letecká archeologie.

Písemnou zmínku o stavebních aktivitách, které se nepochybně mohou týkat pouze zmíněného objektu, našel po mé návštěvě právě zmíněný pan Zdeněk

Jaroš v jedné rodové kronice, kde je uvedeno – cit.: „*Kámen na pevnost se vozil z panství Rudoleckého a Polenského. Vozil každý, kdo musel robotovat, měl koně nebo voly na tahání. Za tuto práci dostávali peníze a měli odpuštěnou část robot se spřežením. Všechny přilehlé vsi na obou stranách moravsko-českého pomezí toto musely dělat. Podle zápisů se jedná o léta 1779 – 1786.*“ Zápis zapsal rychtář Rudolce Adalbert (Vojtěch) Flesar, narozen v Sirákově. Tolik z dopisu pana Jaroše, který mi napsal v únoru 2006.

Znovu jsem se vrátil ke starým mapovým listům a teprve teď jsem zjistil, co jsem dříve přehlédl. Pentagonální objekt je pouze na mapě druhého vojenského mapování, nikoliv však na mapování prvním ze šedesátých let 18. století. Stěží lze předpokládat, že by unikl v otevřené krajině očím kartografů, s největší pravděpodobností tehdy ještě neexistoval. To potvrzuje i údaj z rodinné kroniky, kde je za začátek stavby udáván rok 1779 a konec 1786, tedy velice dlouho od doby prvního mapování. Doba stavby se překrývá s dobou úprav některých mapových listů prvního vojenského mapování. V tomto případě však mapový list Polenska buď nebyl aktualizován, což je nejpravděpodobnější, nebo se objekt jevil jako nehodný dodatečnému záznamu. Druhou možnost prakticky vylučuji, protože by to odporovalo jakékoliv logice. Šlo přece o mapování vojenské.

Existenci pevnosti nedaleko Poděšína, která zde byla ke konci 18. století a přežila zde až minimálně do roku 1819 a možná i déle, lze tedy brát jako nepochybnitelný fakt. Kromě přesné doby vzniku a přibližné doby zániku známe její hrubý půdorys bez detailů; o motivaci vzniku stavby se můžeme zatím jen dohadovat. Historické události té doby však něco naznačují a snad by se tím směrem mohl odvíjet i případný další badatelský zájem.

Době vzniku pevnosti u Poděšína předcházela pohnutá doba válek o rakouské dědictví ve čtyřicátých letech 18. století, ve kterých proti Marii Terezii stálo nejen Prusko, ale i vojska francouzská. Následovala tzv. sedmiletá válka v letech 1756-1763, na které se Rakousko podílelo v boji proti Prusku samostatně i jako koaliční spojenec rusko-sasko-švédský. Boje skončily Hubertsburským mírem, v němž se Marie Terezie definitivně vzdala Slezska i Kladska. Po roce 1763 nastal mezi Rakouskem a Pruskem klid zbraní, jež přerušila až válka o bavorské dědictví v letech 1778-1779. Prusové vtrhli do severních a východních Čech, ale dobrá obrana je přinutila stáhnout se do Saska. V mírové smlouvě z Těšína ze 13. 5. 1779 se císařovna zřekla Bavorska i Falce.

Je velice pravděpodobné, že právě posledně zmíněná válka byla onou motivací, která v roce 1779 iniciovala stavbu pevnosti u Poděšína. Prvotně snad měla bránit vpádu Prusů z východních Čech na Moravu, pokračování její vy-

stavby i po stažení pruských vojsk z Čech však dokládá neslábnoucí obavy monarchie ze svého severního souseda.

Detail listu prvního vojenského mapování. Šipka ukazuje na prázdný prostor, kde v letech 1779 až 1786 vznikla pevnost.

Strach z Pruska podmíněný trpkými zkušenostmi válek vedl také prakticky paralelně se stavbou pevnosti u Poděšína (dle zápisu v kronice 1779-1786) i k výstavbě pevnostních měst Terezína u Litoměřic (1780-1784) a Josefova u Jaroměře (1780-1787). Tereziín a Josefov nařídil vystavět císař Josef II., u poděšínské pevnosti se dá předpokládat, že to byla již Marie Terezie, která rok na to zemřela. Domnívám se, že lze vyloučit, že tato stavba na pomezí Čech a Moravy byla nějakou soukromou iniciativou majitelů okolních panství, byť na ní, jak uvádí zmínka v kronice, byli asi nějakým způsobem zainteresováni.

Mimořádně zajímavý historický problém čeká na širší zkoumání. Především v archivech s listinami minimálně zemského významu, ale i v archivech, kde jsou uloženy listiny jednotlivých přilehlých panství z obou stran česko-moravské hranice u Polné. Aníž známe výsledky případného budoucího bádání, musela být poděšínská pevnost kvalitativně zcela něco jiného než běžné polní

opevnění, jakých je na našem území poměrně dost. Tato měla zpravidla pouze taktický význam a vyznačovala se jednoduchou rychlou výstavbou s prostými zemními pracemi a fortifikačními prvky dočasné životnosti. Sedm let stavební aktivity u Poděšína hovoří o něčem jiném. O něčem, co mělo ještě před počátkem stavby Terezína a Josefova plnit patrně podobné funkce jako tyto významné městské pevnosti.

Jeneč

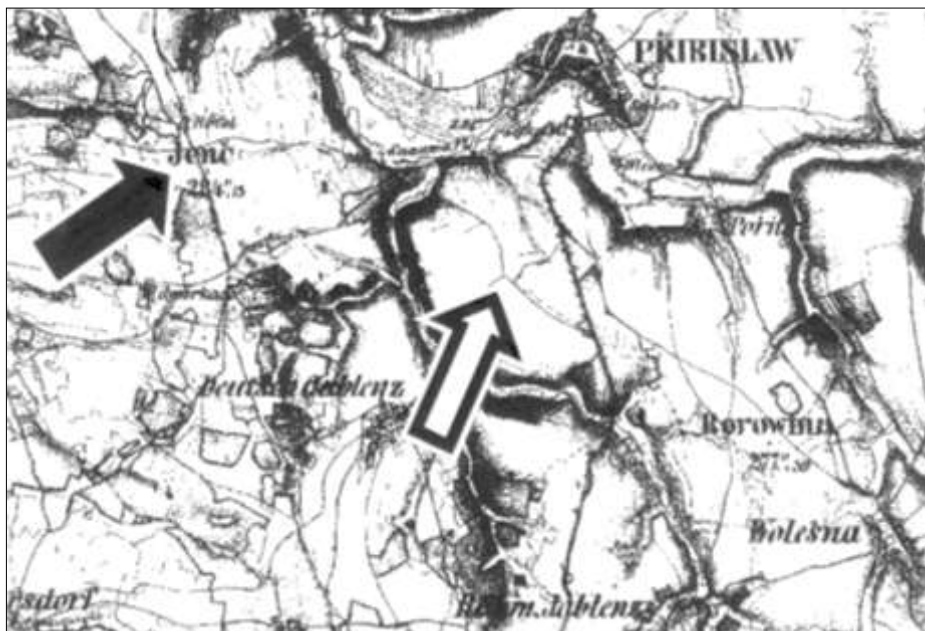
Toto jméno je velice starobylého původu a mělo ve staré češtině význam převlastňovací ve smyslu Jencův nebo Jence (majetek, dvůr, ves atp.). Na Polensku patří k toponymům nejstarším. Původně šlo o jméno místní, tedy jméno sídliště či jakéhokoliv osídleného objektu, po zániku osídlení se stalo jménem pomístním. Dnes se tímto jménem označuje pole naproti Příbyslavi za řekou Sázavou mezi potokem Bystřicí a silnicí Příbyslav – Polná.

Starobylost jména naznačuje, že sídlo mohlo být jedním z krystalizačních jader při kolonizaci tohoto regionu Vysočiny. Snad ještě před objevy stříbrných rud této oblasti, kterážto těžba přivedla následně do této drsné krajiny větší množství kolonistů. S jistou mírou fabulace si lze představit, že vznik osídlení souvisel hlavně s brodem přes Sázavu (na cestě od jihlavského brodu do východních Čech?), a že existence jména prvního majitele Polné (Jan) a dvojí výskyt tohoto jména v toponymech na Polensku (Jeneč a Janovice) není náhodný. To vše je však nedokázatelné. U jména Jeneč je neoddiskutovatelná pouze jeho dochovaná existence. Poněkud složitější je to již s přesnou lokalizací, tedy s místem, kde mělo stát osídlení tohoto jména.

Raně středověké osady byly nepatrné, nikoliv vesnice v dnešním slova smyslu. Šlo zpravidla o několik usedlostí (v té době často typu polozemnic) s přilehlou plužinou a pastvinami či pouze o nějaký druh dvorce. Objevit místo takovéto zaniklé osady je velice obtížné. V lesním terénu téměř nemožné, pokud nezanechala nějaké zemní reliкty – třeba po sklepích či polozemnicích. Na dnešních polích to vyžaduje cílený, dlouhodobý a přesně registrovaný sběr, aby se zjistila místa koncentrace nálezů, která by naznačovala polohy zaniklých domů. Náhodný jednorázový sběr nestačí, zlomky středověké keramiky se mohly dostat na pole i s hnojením tohoto pole. Toto je naprosto běžná skutečnost, středověkou keramikou najdeme ve větší nebo menší míře téměř na každém poli i každé vesnici vzniklé již ve středověku, jelikož rozsah plužin je dosti stabilní, zvláště v těsné blízkosti osad. Členové Klubu Za historickou Polnou a vlastivědní pracovníci z Příbyslavi prováděli povrchový sběr na výše zmíněném poli, nikoliv však výše uvedeným postupem, který by přispěl k lokalizaci osady. U vzorku střepů, který jsem příležitostně viděl, převládala keramika novověká, část úlomků by šlo datovat do vrcholného středověku. Dva malé zlomky měly snad příměs tuhy. To je k lokalizaci zaniklé osady málo, vše

by chtělo znovu otevřít s dodržением přesných metodických postupů a s dohledem profesionálního archeologa.

Na dnešní lokalitě s pomístním jménem Jeneč jsou prakticky pouze dvě místa, kde by případná osada mohla stávat. Jsou to dvě sníženiny – jedna vedle silnice na Polnou a druhá, menší, na západní straně pláně, ústící do údolí Bystřice. Jen zde by snad mohly být vodní zdroje nutné pro život raně středověkého sídla, potok Bystřice a řeka Sázava jsou příliš hluboko na donášení vody do osady. Pravděpodobnější je sníženina u silnice.

Detail listu druhého vojenského mapování, zachycující krajinu jižně od Přibyslavi. Šipka s černou výplní ukazuje na polohu kóty Jenč, šipka s bílou výplní na pole, nesoucí dnes pomístní jméno Jeneč.

Problém lokalizace Jenče by se mohl zdát uzavřený, kdyby v mapovém listu druhého vojenského mapování, zobrazujícím toto území, nebylo vše jinak. Tam není pláň s polem mezi Bystřicí a polenskou silnicí označena nijak, zato na levém břehu Bystřice, asi dva kilometry od dnešní lokality Jeneč, je kóta 284 se jménem **Jenč**. Nepochybně jde o jméno Jeneč, mírně zkomolené kartografem stejně jako některá jiná jména v okolí. Potíže se zápisy českých jmen jsou dosti typické pro obě první mapování obecně a svědčí asi především o jiné národní příslušnosti kartografů, kteří fonetickou podobu jmen ne vždy správně převedli do podoby grafické.

Co tento rozdíl v lokalizaci pomístního jména Jeneč oproti dnešnímu stavu může tedy znamenat? Lze si představit několik variant:

1) Kartograf dostal nesprávnou informaci (předpokládám, že tato jména zjišťoval při kontaktu s místními lidmi).

2) Informaci špatně pochopil.

3) Informace je správná a dnešní poloha Jenče vznikla v současných mapách omylem až někdy později po druhém vojenském mapování.

4) Pomístním jménem Jeneč se prapůvodně označoval celý levý břeh Sázavy kolem ústí potoka Bystřice, takže je správná dnešní poloha jména i poloha ve staré mapě.

5) Druhé mapování je na pomístní jména velice chudé, prakticky se jedná hlavně jen o názvy kopců. Autor mapy tedy mohl ve snaze označit výrazné návrší nad řekou použít jméno této kóty nejbližší. Je to naprosto běžné i v současné kartografii. Dokonalý příklad máme jihovýchodně od Přibyslavi u obce Sirákov. Jméno prameny doložené a později zaniklé středověké vesnice Blažkov se přeneslo na nejbližší krajinou dominantu – kótu 694, která je dnes v mapách značena stejně jako původní osada nedaleko této kóty. Nikdy zde žádná osada nestála, stejně jako nebyly osady na jiných temenech kopců, Jenč z listu druhého mapování nevyjímaje.

Na rozdíl od objevu poděšínské pevnosti je tato mapová informace zatím pro dořešení lokalizace osady Jeneč nedostatečná, přesto je však nutno s ní počítat jako s jednou z variant. Osídlení by pak bylo nutno hledat někde v okolí kóty Jenč na sídelně vhodném místě poblíž vodního zdroje. Nejpravděpodobněji směrem k osadě Dvorek nebo Dolní Jablonná. Nebo ještě dále, co nejbližší k bývalému brodu přes Sázavu u staré trasy od Jihlavy na Přibyslav. Ta je v terénu nepřehlédnutelná, dochovaly se po ní v lesíku u silnice Přibyslav – Dvorek mohutné reliktu opuštěných úvozů. V tomto případě by pak poloha staré Jenče představovala paralelu k poloze staré Jihlavy nad brodem přes stejnojmennou řeku. Paralelu zatím hypotetickou.

Informace starých map jsou kusá sdělení, která sama o sobě nejsou schopna vytvářet souvislé historické „příběhy“ jako kupříkladu písemné prameny. Ze zkušenosti však vím, že v mnoha případech dokáží zásadním způsobem korigovat pohled na konkrétní historiografický problém. Především jsou ale schopny odkrývat nová historická témata, konvenčními badatelskými postupy mnohdy velice obtížně odhalitelná.

Poznámky a literatura

1 D. Cendelín: *Polensko a staré pozemní komunikace*, nakl. Linda, Polná 2003.

2 V. Matoušek: *Bitva u Třebele v roce 1647-obraz a realita*, Historická geografie č. 33, Historický ústav, Praha 2005.

3 Informace pane Jindřicha Coufala ze Zhoře.

4 D. Cendelín: *Cesty v proměnách krajiny Polenska*, Polensko č. 3, roč. XIV, 2005.

Jan Prchal

Zásluhy Richarda Belcrediho při pomoci pohořelým po požáru města Polné r. 1863

O jednom z největších požárů města Polná ve dnech 4. a 5. srpna 1863 byla již napsána řada studií, článků i brožur. (Např.: Rérych, B.: *Zkáza města Polné 1863*; Šimka, A.: *Zkáza Polné. K stému výročí zhooubného požáru 4. srpna 1863 podle B. Rérycha*; Hejduková, B.: *Polná ve velkém ohni*; Turecký, K.: *Požáry v Polné*; Vacek, J.: *Odezva velkého polenského ohně roku 1863 v českém krajiniském tisku* ad.). Proto si jen stručně připomeňme, že velkému požáru předcházela po řadu dní trvající velká vedra a rychlému šíření ničivého ohně dopomohly v den jeho vypuknutí neobvyklé povětrnostní podmínky – silný a suchý vítr. Během několika málo hodin lehlo popelem 189 domů a většina přilehlých hospodářských stavení. Bez střechy nad hlavou zůstalo více než 2000 lidí. Cenné historické jádro – prakticky všechny domy s překrásnými čelními štíty, jaké známe např. z Telče, – bylo navždycky poznamenáno. Hladoví a zoufalí obyvatelé propadali beznaději, mnozí z města posléze natrvalo odešli. Bezprostředně po požáru byly v českých zemích organizovány sbírky na pohořelé. Spolky, ponejvíce kulturního zaměření, pořádaly divadelní představení, koncerty, bály a merendy, aby finanční zisk z podobných akcí zaslaly do Polné. Pomoc přicházela v podobě potravin, šatstva a základních potřeb, ale jako hlavní a nejpotřebnější se nakonec ukázaly být sbírky finanční. Částky z peněžitých darů byly přidělovány postiženým prostřednictvím přidělové komise, ve které sehrál nezastupitelnou roli radní a od roku 1865 starosta města Antonín Pittner. Prostřednictvím tisku se zpráva o organizovaných sbírkách brzy rozšířila po celé monarchii.

Jedno z mnoha oznámení v tehdejší periodickém tisku

Pro Polnou tragickou událost neponechali stranou ani někteří významní představitelé tehdejší politické správy. Významnou pomoc Polné poskytl již v srpnu 1863 místopředseda c. k. místodržitelství v Praze a poslanec Richard Belcredi.

Kdo byl Richard Belcredi? Narodil se v roce 1820 v Jimramově, zemřel roku 1902 v rakouském Gmundenu. Pocházel z významné šlechtické rodiny z Lombardie, která přesídlila ve II. pol. 18. století na Moravu, kde vlastnila Jimramov a Líšeň u Brna. Členové rodu působili na významných postech ve státních službách. Hrabě Richard Belcredi vystudoval práva a roku 1848 se stal krajským komisařem na Moravě. V roce 1854 byl jmenován krajským hejtmanem ve Znojmě, od roku 1862 zastával funkci náčelníka zemské správy ve Slezsku. V květnu 1863 byl jmenován místopředsedou českého místodržitelství. Od roku 1861 byl poslancem v moravském zemském sněmu. Na českém sněmu byl zastáncem zákona o národnostní rovnoprávnosti. V roce 1865 se stal předsedou rakouské vlády; zastával i úřady ministra vnitra, policie, kultury a vyučování. Vše možně usiloval o federalizaci Rakouska, a tím i o vytvoření českého státu. Po prohrané válce s Pruskem byl nucen z funkce ministerského předsedy odstoupit. Po této změně již nebyl tak důrazným a rozhodným politikem a zastáncem autonomie; několik let žil dokonce v ústraní v Ženevě a Gmundenu, stranou politiky. Až v roce 1881 byl císařem jmenován prezidentem rakouského správního soudu ve Vídni. Za své četné zásluhy obdržel od císaře Řád zlatého rouna.

Zejména v době, kdy byl Richard Belcredi poslancem, vykonal z pozice svého úřadu a postavení řadu dobročinných skutků. Také v případě tragické polenské události se veřejně angažoval. Již 16. srpna 1863, tedy 12 dnů po požáru, vydal tiskem a nechal rozeslat obecním, městským a okresním úřadům toto čtyřstránkové *Provolání*:

Dne 4. t. m. stalo se město Polná, položené v kraji Čáslavském, obětí požáru zřehoubného.

Požár, podporován výstavností města a panující suchotou, byl, jakmile vznikl, všeobecným v té míře, že bylo práci marnou, pokoušeti se o to, aby se oběť ubasil. V krátké době, totiž od půl třetí až do půl sedmé hodiny odpolední lehla větší část města nešťastného popelem.

Všeckere domy na náměstí — jediný vyjímajíc — shořely. Mimo to shořelo celé město židovské, jež na náměstí hraničí, všechna stavení pátkové ulice velké a malé, pod náměstími ležící, část horního předměstí a několik stavení náměstí dolejšího, chrám děkanský i se věží, hlavní škola a střecha stavení, v němž se úřad okresní nalézá.

Vnitřek chrámu děkanského byl od ohně zachráněn, avšak poněkud slabé klenutí tohoto krásného a pamětihodného kostela se docela zbouralo.

Věž chrámová jest rozbourána a zvony leží ještě nyní v doutnajících sutinách, i není posud na jisto postaveno, bude-li se moci znovu zase užívati. Fara, resp. bydlíště děkanovo jest takměř docela rozpaleno. Archiv farní docela shořel, toliko matriky byly zachráněny.

Stavení, v němž se hlavní škola nalézá, jest, několik místností vyjímaje, docela ztroskotáno.

Střecha stavení, položeného uprostřed náměstí, v němž se úřad okresní nalézá, shořela, úřední místnosti poschodí prvního a při zemi byly zachráněny.

Střecha synagogy židovské shořela, škola židovská lehla docela popelem.

Počet domů shořelých činí 173 konskr. stavení, počítajíc v to stavení vedlejší k tomu náležející, 5 stavení hospodářských, 4 nekonskr. věci stavební (k nimž také chrám náleží). Se 6 stavení byly střechy strženy.

Větší část stavení byla požárem uchváčena v té míře, že v staveních těch nelze více bydleti a že se zdí pozůstalých při nové stavbě sotva bude moci upotřebiti. Jenom v několika domích na náměstí se může v několika místnostech poschodí prvního a při zemi bydleti. Stavení, jež v městě židovském shořela a obě ulice vedlejší náměstí jsou holé zříceniny.

Městská obec Polenská ztratila své místnosti úřední, v nichž největší část spisů obecních, výsad a mnoho důležitých listin shořelo. Požárem bylo 470 rodin zastiženo, jichžto neštěstí jest tím větší, poněvadž větší část obyvatelů mohla za tou příčinou, že se oběť tak rychle vzrámáhal, ze svého majetku málo anebo naprosto niče zachrániti.

O tomto požáru přišlo na zmar velmi mnoho zásob zboží (zvláště ale mnoho lnu), oděry, nábytek, papíry ocenitelné, peníze hotové a klenoty.

Škoda veškerá se může podle odhadu aproximativního, zakládajícího se na předsevzatém obhlédání a jiné, předběžném vyšetření nejméně na 800.000 až 900.000 zř. r. č. páčiti.

Všude viděti toliko neštěstí a poděšení, jež mezí nemá. Nouze jest úsilná a doléhavá, pročež rychlá pomoc na svém místě.

Pomoci rychlé jest zde zapotřebí. Obracím se ke osvědčené dobročinnosti obyvatelů království i vyzývám jich úsilně, aby nešťastným občanům Polenským dle sil svých pomoci svou přispěli.

V Polně jest již zřízen výbor pomocný, kterýi dobrotivých dáreků přijímá a o to péči má, aby dary rádně a spravedlivě byly rozděleny. Takéž se přijímají dary ve prospěch nešťastných obyvatelů města dotčeného u všech c. kr. úřadů okresních a u c. kr. místodržitelského presidia.

V Praze, dne 16. srpna 1863

Místopředseda c. kr. místodržitelství: **Richard hrabě Belcredi**

Zajímavé informace o pomoci Polenským a o aktivitách Richarda Belcrediho v době konání sbírek na pohořelé v Polné nám zanechal polenský kronikář a radní Antonín Pittner.

V *Knize Památný města Polný, díl druhý*, založené r. 1836, Pittner podrobně popisuje průběh požáru a způsobené škody a informuje zevrubně i o pomoci pohořelým, mj. píše: „*Ihned po ohni sestoupil se spolek v prospěch pohořelých, pozůstávajíc z c. k. okresního přednosta Bedřicha Strassera a sedmi měšťanů (uvedena jejich jména). Tito pečovali o to, aby se pohořelým to nejpočetnější dostalo; přijímali dary peněžité i všeliké obilí, mouku a potraviny a rozdělovali průměrně mezi nešťastné...*“ Dále zaznamenal: „*Díky všem okolním pánům okresním, městským a obecním představeným, zvláště pak ctěnému měšťanstvu měst Jihlavy, Přibyslavi, Německého Brodu, Humpolce, Chotěboře, Žďáru, Velké Meziříčí atd. za velké posílky chleba, mouky a jiné potrawy, jež sem dopravití dali, neboť potřeba byla tak veliká, že bylo prvnějšího času denně 25 až 30 centů chleba rozdáno. V poněkud obmežovaném podělování naturalizačním pokračovalo se po šest neděl, přičemž však byla také poskytována podpora řemeslníkům a živnostníkům, aby si zjednati mohli náčiní a zásoby, pak nepojištěným majetníkům domů; přiznání škody zkoušeno s přivzetím 30 důvěrníků, tak, že již v měsíci říjnu bylo možno předsevzítí první všeobecné rozdělení sešlých se darů mezi pohořelé. Za tímto prvním rozdělením následovalo druhé v měsíci březnu 1864 a v měsíci červenci bylo třetí podělení, při kterýchžto dvou poslednějších byli podělení pohořelí, jenžto se později hlásili, a pak ti, kterým se dostalo podílu již při prvním podělování, jižto však velikou škodu utrpěli a nacházeli se v nepříznivých okolnostech.*“ V následujících řádcích Pittner zaznamenal příjem na darech 50 271 zlatých (sbírky nakonec vynesly téměř 60 tis. zl. a darované naturálie měly hodnotu 30 tis. zl.; pozn. autora) a přehledné vyúčtování. Na str. 97 kroniky pak zapsal nejvýznamnější dárcce, přičemž hraběte Belcrediho uvádí jako prvního: „*Kdo byl zde při hojném podělování pohořelých přítomen a viděl, jak se cit vděčnosti k dárcům slovy i slzami – němým svědkům vnitřního pohnutí – osvědčoval, tomu utkvěly nevyhladitelně v paměti dni tyto, v nichž se dary rozdělovaly. Protož považuje podepsaný výbor, jemuž svěřená byla krásná úloha podpory rozdělovati... za svou příjemnou povinnost, aby byl tlumočnickem všech díky ve jménu podělených, a svůj nejpokornější dík projevil především ministeriu státnímu, kteréž sbírky laskavých darů v celém mocnářství naříditi ráčilo; pak jeho Excelenci vysokorodému pánu hraběti Richardu Belcredimu, místodržiteli království Českého, kterýž ihned na první úřední obdrženou zprávu o tomto požáru sumu 500 zlatých k rozdělení mezi nešťastné řemeslníky sem milostivě odeslal, a na jehožto vážné nařízení byly hojné dary ve všech krajích českých sbírány...*“

Podpora pohořelým v Polné byla velmi významná. Četné sbírky pořádané zejména v českých zemích nejen podpůrnými spolky byly důkazem výjimečných projevů solidarity. Dokládají to také různé články a oznámení v dobovém tisku. Soucitné projevy lidí – bohatých i chudých – tak pomohly zmírnit bolest a utrpení polenských občanů, postižených požárem.

Mimořádně lidský postoj hraběte Belcrediho ocenila 27. prosince 1864 na svém zasedání městská rada a městské zastupitelstvo v Polné. Dejme i nyní slovo Antonínu Pittnerovi (od roku 1865 již starostovi města Polná): „*Dne 5. září 1865 odjela do Vídně deputace města Polné, pozůstávajíc z purkmistra Ant. Pittnera a obecního staršího Ant. Schmidta, aby doručila ministru vnitřních záležitostí Richardu hraběti Belcredimu diplom čestného měšťanství, jaké jemu na důkaz díků – za velikomyslné ujetí se pohořelých polenských – obecní zastupitelství jednohlasně udělilo. Řešení vyslanci byli ihned po oznámení se předpuštění, vlídně a přátelsky přijati a s nimi jen v řeči mateřské rozmlouváno.*“ Děkovaný diplom města Polná byl vydán 13. června 1865, a jak se v kronice dozvídáme „*byl umělecky proveden*“.

*****

Bohuslav Hladík

TAM TAM – junácký časopis z Polné

V září roku 1945 začalo polenské středisko Junáka vydávat časopis TAM TAM. Název byl zvolen podle bubnu, kterým afričtí domorodci hlásili předávání různých zpráv. Časopis řídil redakční kruh v čele s Karlem Klusáčkem. Práci se shromažďováním příspěvků, tiskem a distribucí měl na starosti Zdeněk Týnovský. Vše vykonával s velkým nadšením. Rozmnožovací stroj zapůjčila obuvnická firma Adolf Wollmann, později poskytla cyklostyl Hospodářská škola v Polné. První číslo vyšlo 29. září 1945 v nákladu 150 výtisků, druhé 15. října (250 výtisků), zvláštní číslo 28. října – k výročí vzniku Československé republiky – mělo náklad 300 výtisků, čtvrté číslo, vydané 24. prosince 1945 – 500 výtisků, u prvního čísla druhého ročníku, vydaného 30. března 1946 není náklad uveden. Jazykovou úpravu textů měl na starosti Miloš Vítek. Na vydávání TAM TAMU poskytli peněžitou podporu katecheta ThDr. Jan Pořícký, polenský děkan P. Vincenc Říha, odborný učitel Sláma a Městská spořitelna v Polné. Původně měl časopis 8 stran, od čísla 4 již 10 stran.

Časopis TAM TAM přinášel různé zprávy o činnosti polenských skautů, o přírodě a její ochraně, na pokračování v něm vycházel člán-

nek o první pomoci, na jeho stránky bylo zařazeno několik básniček Vlčat, soutěž o ceny, vzpomínky na květnovou revoluci a různé jiné zajímavosti. Byl zdoben drobnými grafikami Jana Krátkého, Jana Hladíka, Zdeňka Němce a dalších. Kladně byl hodnocen tehdejšími náčelnictvem Junáka v Praze. Byl zasílán skautským oddílům celkem do 44 měst. Škoda, že po březnu 1946 přestal vycházet. Důvod byl prostý. V dopise, datovaném 11. listopadu 1945, píše Zdeněk Týnovský na vojnu Bohuslavu Hladíkovi o spouště práce s časopisem. Často jsou s Karlem Klusáčkem až do 10. nebo 11. hodiny večerní v klubovně, aby stihli přípravu a rozmnožování a ráno jde Karel na šestou hodinu do práce. Dopis končí tím, že se „budou držet, dokud to půjde“. Při našem příchodu z vojenské základní služby však již TAM TAM nevycházel.

*****

Ze vzpomínek na P. Jana Poříckého

Na jaře roku 2006 jsem obdržel dopis od vzácného člověka, písmáka pana Františka Pometla z České Jablonné u Přibyslavi, ze kterého vyjímám:

Vážený pane Prchale!

Dovoluji si Vám něco napsat o P. Janu Poříckém, katechetovi v polenské škole. Četl jsem polenský Biografický slovník a tam mně scházel o něm článek. O tom jsem Vám říkal a dozvěděl jsem se, že to byl nešťastný omyl a tato záležitost bude brzy odčiněna. (Pana Pometla jsem po jeho upozornění ujistil, že medailon P. Poříckého bude zařazen do Dodatků Biografického slovníku, které připravuji. Pozn. autora.) Nevím ale, jestli už o něm bylo napsáno, protože polenské tiskoviny už nemám vždycky možnost číst. Znam ale také jednu vynikající paní, která pochází z Věžnic, narodila se roku 1923, ale má vynikající paměť. P. Jana Poříckého, stejně jako ostatní žactvo, měla v oblibě. Zde je její vzpomínka:

„Připomeňme si jednoho vzácného člověka. Většina starší generace z Polné a okolí si určitě vzpomene na polenského katechetu P. Jana Poříckého. Byl nejen výborný kněz, ale i vynikající učitel mladých. Vyučoval náboženství na školách v Polné. Všichni jsme se na jeho hodiny náboženství těšili. On dovedl velice poutavě vyprávět nejen o náboženství, ale nabádal nás děti i k lásce k vlasti, abychom poslouchali rodiče i učitele. Při jeho hodinách jsme seděli jako pěny; byly to naše nejoblíbenější hodiny. Děti velmi miloval, rozuměl dět-

ské duši, měl pochopení i pro různá „darebáctví“, dovedl odpouštět. Dovedl poradit, pomáhat. Sám byl velice mírný a laskavý člověk a hlavně statečný. To se ukázalo později během války. Dokázal hájit pravdu a spravedlnost, vždycky se choval čestně a statečně. To ostatně jistě je v polenských válečných událostech zaznamenáno. Vždyť si pro něho přijelo i gestapo. Byl uvězněn v Jihlavě, ale po dlouhém vyjednávání s německou komisařkou v Polné Birkeovou si ho polenští občané přivezli opět domů do Polné. Jeho „májové pobožnosti“ ve špitálském kostele (sv. Anny) – na ty také není možné zapomenout. V malém krásném kostelíčku plném květin a vůně, kde se zpívaly krásné mariánské písně, pan katecheta četl různé mariánské příběhy. „Májová“ bývala každý den navečer, chodívali jsme tam vždy po vyučování a my přespolní jsme pak šlapali hodinu cesty domů. V hlavách nám zněly melodie písní i příběhy – třeba o Bernardetě. Cesta nám rychle uběhla a dnes po tolika letech mám dojem, že ta oslava Kristovy Máje nás děti hodně obdarovala pro život. Dodnes při pohledu na špitálský kostelík vzpomínám s velkou úctou a láskou na pana katechetu Poříckého. Na takového člověka se nedá zapomenout. On to byl, kdo do mladých dětských duší zasíval lásku, víru a bázeň Boží a hlavně morálku a dobrotu. Snad někdo v Polné bude vědět o tomto vzácném člověku bližší data, kdy přišel do Polné, kdy zemřel.“

Tolik k jejímu záznamu o jeho životě. A ještě snad moje vzpomínka na P. Poříckého. Vzpomínám si na jednu z jeho přednášek. Bylo to v Přibyslavi, asi v katolickém domě a v době před válkou, nebo snad na začátku války. Před válkou byl na zájezdu v Severní Americe. Nejvíce tam zhotovil obrazů (patrně fotografií) v tamnější přírodě a ty nám pak promítal. Bylo to opravdu pěkné. Při osvobození naší vlasti v květnu 1945 už pracoval jako člen Revolučního národního výboru v Polné... Včera večer jsem dostal zprávu, že P. Jan Pořícký měl v roce 1925 v Přibyslavi přednášku se světelnými obrazy o cestě do Říma, roku 1927 přednášku o cestě do Severní Ameriky a roku 1937 znovu přednášku o cestě do Severní Ameriky se světelnými obrazy, které jsem se zúčastnil.

Pan Pometlo, bohužel, už není mezi námi. V roce 2006 zemřel. Jelikož nám do archivu Klubu Za historickou Polnou předal četné rukopisné záznamy, entograficky i historicky cenné, rozhodli jsme se, že tyto budeme na stránkách Polenska postupně zařazovat. Následující příspěvek je z poznámek, pořízených v průběhu let 2004 a 2005.

připravil Jan Prchal

Jak se dříve hospodařilo

Ruční setí obilí. Protože jsem v naší obci jediný, který ručně sel obilí, pokusím se to trochu popsat. V malých chalupnických hospodářstvích jen s kravským potahem se nevyplatilo pořídit si secí stroj, i když takové menší stroje existovaly. Selo se proto ručně, jako za starých časů, když žádné secí stroje nebyly.

Jařiny se sely po bramborách a řepě. Jak jen trochu oranice oschla, uvláčila se branami dvěma štrychy, tj. jedním místem se přešlo dvakrát branami (jedním štrychem znamenalo přejet místem jednou). Pak už se mohlo sít. Začalo se na prvním líchu od kraje pole (jedna lícha je pruh pole asi 2,5 m široký). Pravou nohou se udělala v ornici čára, tj. táhla se noha trochu za sebou. Potom se rozsívalo, a to tak, že při každém vykročení levou nohou se rozhodila hrst obilí, a to střídavě – jednou před sebe a jednou poněkud do strany. Po obrácení na konci pole se stejným způsobem zasela druhá polovina líchy. Poté se začala nová lícha se stejným značením a setím. Když byla zasetá celá plocha, tak se zaseté obilí mělce zaorávalo dřevěným rádlem. Říkalo se, že se obilí zamyšuje. Když se sel jetel do jařiny, sel se na zorané pole, a to kolmo na brázdy. Lépe se to značilo, a také na šířku líchy. Semínko se rozsévalo krouživým pohybem propouštěním mezi prsty. (Takto se sela i hořčice do podmítnutého pole po sklizni žita.) Po zasetí jetelového semene se pole opět uvláčilo dvěma štrychy.

Zrní se selo z rozsívky z bílého rezného plátna ještě domácí výroby (ze lnu) o rozměru asi 1x1 m. Na každém rohu byly asi 1 m dlouhé tkalouny z téhož plátna, které bylo asi třikrát přeložené a prošité, takže vznikly asi 2 cm široké popruhy. Dva konce se svázaly k sobě a navlékly přes hlavu na pravé rameno. Druhé dva konce se držely v levé ruce, ale až u samého plátna. Tím vznikla na levém boku taková velká kapsa, do níž se nasyvalo zrní a pravou rukou se z ní nabíralo. Takto se sely i luštěniny – peluška a hrách. Této plachtě se říkalo trávnice, protože se dříve používala i na nošení nasečené trávy.

Ozimy se sely do zoraného pole po jeteli. To se muselo uvláčit před setím čtyřikrát místem. Selo se stejným způsobem jako zjara, ale zrní se jen 2 štrychy zavláčilo. Při setí máku se tento míchal s jemnými pilinami v určitém poměru.

Setí obilí byla zodpovědná, ale krásná práce. Člověk se cítil být více zúčastněn na tajemném koloběhu setí, vzrůstu a zrání v Boží přírodě.

Len. V 19. století, ale i částečně ve 20. století se na části orné půdy pěstoval len. Po uzrání len ženy (trhačky) ručně trhaly a prostíraly do řádků k rosení. Po

určitých dnech (podle počasí) se obrátil. Když byl odležený, za pěkného počasí se hráběmi shrnoval, vázal do snopků a odvážel do stodoly.

Po podzimních polních pracích došlo na zpracování lnu. Ve stodole se postavila dřevěná koza, do ní se zarazil železný hřeben (drhlen) s asi 20 cm dlouhými zuby. Z každé strany stála jedna žena. Střídavě braly do rukou větší hrsti lnu, švihly s ním na drhlen a protažením hřebenem zbavily len hlávek se semeny. Po tomto vymláčení se len svázal do otepí a většinou odvezl do pazderny k dalšímu zpracování. Topení a sušení lnu měl na starosti pazderník. Vlastní práci se lnem vykonávaly ženy (tředle). Na mēdlici zbavovaly len slamnaté části (pazdeři). Takto vytřený len se svázal do otepí a prodával. Část vytřeného lnu si hospodář ponechával pro vlastní potřebu.

Vytřený len se musel na hachlovače (hřeben, opatřený dlouhými železnými hřebky) vyčesat. Len se dvakrát machloval. Prvně co se vyčesalo se nazývalo koudel. Z druhého machlování vyčesaná část se nazývala pařízka a v ruce zbyl už čistý len. Z koudele se na přeslici upředla silná nit, ze které tkadlec utkal hrubé plátno. To se používalo na šití pytlů. Pařízka se rovněž upředla na přeslici na slabší nit. Z té také tkadlec utkal plátno, ale také ještě dost tuhé. Z takového plátna už se šily košile a z obarveného na modro i kalhoty.

Z pěkného lnu se předla nit tenká, ale na kolovratu. Z té se utkala už jemnější látka (kanafas). Rozdíl je v tom, že kolovrat má větší kolo než přeslice, a tím se cívka rychleji točí a nit více zatáčí.

Motovidlo bylo kolo s počítadlem a na čtyřech ramenech natáčely se nitě v přadlena.

Za zimních večerů sešly se ženy na přástky. Přinesly si stoličku a kolovrat a posadily se kolem světla. V 19. století svítilo se ještě často loučemi. Louč byla až 1 m dlouhá tříska, upevněná ve skřípci na sloupku postaveném v nádobě s vodou, do které padaly oharky. O tom, jak se mlátil len mně vypravovala A. Novotná z České Jablonné, čp. 12, narozená v roce 1920, která tuto práci ještě vykonávala. Doplňující text o zpracování lnu jsem z části převzal z článku Josefa Horského *Pěstování a zpracování lnu v České Jablonné* (Příbyslavský čtvrtletník, č. 2/2001.), kde se o zpracování lnu píše obšírněji.

Brambory. Nejprve se musely připravit brambory k sázení. Menší do průměru 5 nebo 6 cm se sázely celé. Větší se pak rozkrájely na dva až tři díly, a to tak, aby na každém byla nejméně dvě očka. Prosypaly se popelem, aby řezné plochy tolik neosychaly.

Brambory se sázely po žitě a pšenici. Pole se uvláčilo a dřevěným rádlím v plužňatech (kolečkách) se udělaly shonky. Dříve se používala obyčejná plužňata, ale práce s nimi byla obtížná, protože obě kolečka šla po povrchu pole. Lepší práce byla s vozkou (prodlouženým hřídlem plužňat). S tou už jedno

kolo jelo v hotové brázdě, a proto se rádlo už lépe vedlo. Zásadou bylo mělce shonkovat a hlouběji zaorávat.

Po zasázení se za 10 nebo 14 dní brambory uvláčily. Dobré na to byly staré brázdy s dřevěnou kostrou a železnými zuby, protože byly lehčí než železné a brambory se nevyvlačovaly. Když začaly brambory „vylézat“, ooraly se zase s vozkou a uvláčily. Poté se ještě dvakrát ooraly s železným rádýlkem s jednou krávou. Potom už se jenom vytrhal větší plevel nebo bodláky a už se mohlo jen čekat, že Pán Bůh dá příhodné počasí a brambory se vydaří. Po svaté Anně (26. července) se říkalo, že už se mohou ranné brambory kopat na jídlo.

Po žních byl čas na sklizeň otav a potom příprava na setí ozimů. Rozvážel se hnůj z kompostů na hromádky, které se potom rozhazovaly (rozkejdaly) po poli. Následovala orba jeteliště a plochy po pelušce a hrachu. Potom zasetí žita a pšenice.

Vlastní sklizeň brambor nastala až ve druhé polovině září. Nejprve se vybralo čtyři nebo pět brázd na ouvratích (souvratích). Potom se rádlem rozoraly brázdy brambor, vždy přes jednu brázdou. Po vybrání lichých brázd se rozoraly zbývající – sudé. Když bylo sucho, lezlo se po kolenou, rukama se rozhrnovala hlína a z ní se vybíraly brambory. Za pěkného počasí bylo docela příjemné rozhrnout teplou hlínu. Horší ale bylo, když se ochladilo nebo když přšelo. Někdo také rozhrnoval ve stoje brambory motyčkou, ale od toho po chvíli bolela záda. Brambory se většinou hned odvážely. Jedině, když se vybralo více, než se stačilo odvézt, daly se na hromadu a přikryly bramborovou natí (strbouly).

Po vybrání celého pole se brambořiště uvláčilo a vyvlačené brambory dovybíraly. Bramborová nat' se odvezla domů na stlaní. Kdo ji nutně nepotřeboval, sházel ji na hromádky a spálil. Po vybrání brambor se brambořiště mělce přeoralo rádlem (říkalo se, že se přemyšuje). Za oráčem musel ještě někdo chodit a vyorané brambory dosbírat. Při hluboké orbě se už brambory nesbíraly, jen větší se vykopyly navrch – na oranici – a pak se sebraly.

Ráfový vůz. Dnes už se těžko dají dohromady názvy všech částí vozu a orného náradí. Některé mi poskytli hospodáři z České Jablonné: Věroslav Kašpárek z čp. 2 a Jaroslav Sobotka z čp. 23.

Oj pokračovala rameny přes přední nápravu. Na konci ramen podíž (podnížka) podcházela pod rozvoru. Na začátku ramen osazení pro rozpory a také na nich umístěna brzda – šlajf. Na šlajfu byly brzdící špalky – pracny. Na železné nápravě bylo dřevo – nápravní a na zadní polštář s klanicemi. Na přední nápravě a nápravníku otočný polštář – plén (oplín), otáčel se na železném kolíku, říkalo se mu srdeň. Rozvora spojovala obě nápravy. Na polštářích byl položen koš. Na něm vpředu a vzadu zástavky. Povožníci měli před předním

zástavkem šejstrok – sedadlo. Na dopravu brambor se používala truhla – fasuňek, koš, čela, postranice pevně spojené. Po stranách uzavíratelné okenice na vypouštění brambor. Pamatuji ještě starý vůz s dřevěnými nápravami a nepraktickou brzdou na rozvoře na zadní kola. Kola vozu: hlava s nábojem, paprsky (špice), loukotě a železný ráf. Na žebřiny se vůz prodloužil. Dolní dřeva žebřin se vpředu a vzadu spojila brýlemi (železa na konci s oky). Na vrchních podélných dřevěch s nosy vpředu byly železné trny a na ně se nasadily dřevěné rozpěrky. Spodní a vrchní dřeva byla spojena mečiky. Žebřiny na přední i zadní straně nápravě podpíraly lišně, na nápravě jištěné zákolníčkem. Vrch žebřin vpředu i vzadu stažen řetízky, na upevnění pouzníku při sklizni obilí; uvazoval se vpředu na oji a při sklizni sena, vpředu pouza (silné ráhno) přitažená řetízky a vzadu uvázaná pouzníkem (utahovací provaz) na rozvoru.

Orná nářadí. Sakovák byl jednostranný, jednoradličný pluh. Tříradličný a jednostranný pluh se nazýval harka. Obracacímu pluhu se dvěma radlicemi na dřevěné hřídeli se železnými klečemi a dřevěnými rukojetmi se říkalo tuplák. Na radlici (odhrnovačce) byly odnímatelné náklady; splaz za radlicí udržoval stabilitu pluhu.

Plužňata s krátkou nápravou, menší ojí a dvěma kolečky. Nad nápravou zvýšená část se nazývala beránek; měla železný kruh, v němž byl ukotven hřídél pluhu pomocí železného kolíku. Posouváním hřídela pluhu se určovala hloubka orby. Na některých plužňatech se oj dala vychýlit mimo podélnou osu pastrnákem (železný kolík); oralo se jedním koněm.

Rádlo, mimo radlice (slupice), bylo celé dřevěné a hřídelem spojené s plužňaty. Drželo se jednou rukou.

Radýlko na proorávání brambor bylo mimo hřídela celé železné se dvěma kolečky nastavitelnými na výšku, s klečemi na obě ruce. U radlice byly rozevíratelné odhrnovačky (křídla).

Vozka s delší nápravou sloužila na shonkování brambor.

Mláčení cepy. V I. polovině 20. století, ještě před nástupem socialismu a mechanizace ve velkém, se cepy mlátilo jen žito na žitnou slámu pro výrobu povřísel. V 19. století, než se objevily první jednoduché mlátičky, se takto musela vymlátit celá úroda obilovin. Byla to velmi náročná ruční práce.

Snopy se položily těsně vedle sebe do řady na mlat a svrchu se po jedné straně omlátily. Pak se snopy obrátily a omlátily se po druhé straně. Říkalo se, že se oklepaly. Potom se oklepané snopy postavily stranou a jedním snopem, který se použil jako koště, se vymláčené zrní smetlo na stranu. Poté se třetina snopů rozvázala, rozprostřela na mlat a mlátilo se znovu. Po omláčení jedné strany se celá vrstva obrátila na druhou stranu. Obracelo se tak, že se část vrstvy u

klasů shrnula, uchopila se oběma rukama a jedním pohybem obrátila. Po vyláčení druhé strany se vyláčená sláma svázala do velkých otepí dvěma povřísky.

Nejlépe se mlátilo, když byl mlat zmrzlý (byl z upěchované mazné hlíny) a cepy na něm jen zvonily.

Po vyláčení žita, určeného na povřísla, došlo na jejich výrobu. Nebyla to špatná práce, ale vyžadovala trochu obratnosti.

Dříve, dokud nebyly mlýnky (fukary, fofry) ani čističky mlátičky, čistilo se obilí vátím. Vyčistil se kus mlatu a dřevěnou lopatou krouživými pohyby se zrní rozhodilo. Plevy zůstávaly blíž a zrní odlétlo dál.

My jsme doma mlátily jen ve dvou nebo ve třech. Nebylo těžké se zařadit, aby rytmus úderů cepů byl pravidelný. Ale dříve, dokud nebyly mechanické mlátičky a všechno obilí se mlátilo jen cepy, bylo ve větších hospodářstvích 4, 5 i 6 mlatců. To už bylo umění se správně zařadit, aby se rytmus zachoval. Když se mlátilo šesti cepy, jakoby říkaly: *Tak-to pán tři mlat-ce po-bí-zí do prá-ce. Pojd' na mlat, dám ti plat.* Toto pořekadlo se dalo použít i při mláčení ve třech. V pěti to zase bylo: *Půl pá-tý mí-ry, půl pá-tý mí-ry.* Ve čtyřech: *Snop na pat-ře, shod' ho brat-ře.* Ve třech: *Jed-na dvě tři, my jsme brat-ři.* Ve dvou: *Jed-na dvě, Hon-za jde.* Podobných říkanek bývalo více.

Násada cepů, říkalo se jí cepišťe, je na konci opatřená kováním s okem. Jím je provlečen očepek, který spojuje cepišťe s bijákem. Očepek je z vepřovice a koženými řemínky (ouvažem) je upevněn na bijáku. Ten je z tvrdého dřeva.

Nejstarší jednoduché mlátičky se začaly používat ve druhé polovině 19. století. Většinou byly poháněny žentoury, kterým se také říkalo keply. Tažná síla zvířat (koní, volů i krav) chodících v kruhu byla přenášena převody na mlátičku. V menších hospodářstvích, kde nebylo místo na žentour, se mlátička roztáčela ručně klikou na větším kole (železném nebo dřevěném), které sloužilo také jako setrvačnick.

Ve dvacátých a třicátých letech 20. století, po zavádění elektřiny do vesnic, došlo také ke snadnějšímu způsobu mláčení. Větší hospodáři už v té době vlastnili výkonnější mlátičky – vytrásačky, ale k nim bylo ještě nutné na čištění zrní používat mlýnek (fukar). Ty nahradily stále výkonnější moderní čistící mlátičky.

Mláčení pomocí žentouru u méně pokročilých hospodářů přežívalo až do druhé světové války. I ruční pohon mlátičky se vzácně používal až do té doby.

Po zavedení elektřiny se u malých jednoduchých mlátiček nahradilo velké kolo s klikou menší řemenicí, aby mohly být poháněny elektromotorem. Bylo to velké ulehčení, protože točit kolem a ještě v prachu z obilí nebyla zrovna snadná a příjemná práce. K takové mlátičce byl připevněn dřevěný stůl, na

který se podávaly snopy obilí a na něm se také rozvazovaly. Podávání snopů většinou zvládl starší školák, když zrovna nemusel jít do školy. Jedna osoba rozvazané obilí po slabších vrstvách podávala do mlátičky. Při mlácení tzv. pohrabků nebo hrachu a pelušky se při podávání do mlátičky používalo malé, ometené, březové košťátko.

Další člověk před mlátičkou zvláštními hráběmi, širokými asi 25 cm se třemi zuby, padající slámu z mlátičky odhraboval a podával za sebe dalšímu, který slámu vázal do velkých otepí. Kdo vázal slámu, musel ji vytřást, aby se do slámy nedostalo zrní. Vespod při tom zůstávala drobná drť (klásky, rozbitá sláma, plevy i zrní) – říkalo se jí ouhrabky. Po vymlácení dávky obilí (jednoho verše, jak se říkalo) se ouhrabky přesívaly na ouhrabeční řetici krouživým pohybem a zbavovaly se zrní a plev. Řetice byla kruhová, v průměru asi 70 cm, stočená ze dřevěného pásu, silného asi 1 cm a širokého asi 15 cm. Na něm bylo upevněno síto s oky o průměru 1,5 až 2 cm. Byla ještě řetice ječmenná a žitná, která měla otvory 2x2 mm. Po vysátí ouhrabků se směs zrní a plev odhrnula stranou a mohla se dát mlátit další dávka. Nakonec se ovšem zrní muselo vyčistit na mlýnku (fukaru, fofru).

Ve žních se někdy mlátilo obilí přímo z vozu (žebříňáku). Každé obilí, když bylo dobře suché, mělo svou zvláštní vůni. A tu už nikdy cítit nebudu. Nyní všechnu tu práci zvládne kombajn přímo na poli.

Žně. Ještě v polovině minulého století vypadaly žně úplně jinak než dnes a vyžadovaly i mnoho ruční práce, často v nepříjemném slunečním žáru.

Větší hospodáři, kteří měli koně, seklí obilí většinou velkým žacíím strojem (hrst'ovkou). Ten čtyřmi otočnými hráběmi z posečeného obilí utvářel větší hrstě (náklady), které se potom ručně vázaly do snopů a stavěly se do tzv. panáků. Někteří menší hospodář seklí obilí jen malým žacíím strojem (na trávu a jetel). To se ale posečené obilí muselo stejně odebírat ručně. Než se začalo sekat žacíím strojem, musel se na okrajích pole jeden řádek obilí „posíct“ a odebrat ručně. Říkalo se tomu obsekávání.

Chalupníkům, kteří neměli stroje, nezbylo nic jiného, než posekat obilí ručně. V těchto malých hospodářstvích přežíval způsob sklizně přesně tak, jako v 19. století ve všech hospodářstvích včetně panských dvorů, kdy hlavním nástrojem při žních byla ostrá kosa. Tam ovšem probíhala sklizeň ve větším měřítku s více lidmi.

Pro plynulou práci při sečení obilí bylo zapotřebí alespoň 3 lidí a bylo dobré, když byl po ruce ještě nějaký školák, který by pokládal povřísla. Když obilí stálo, nebo bylo přihnuté ne jednu stranu, bylo sekání obilí lehčí než sečení na louce. Sekáč seklí obilí peroutkou (kosiště, upravené pro sečení obilí se dvěma sloupky, na nichž byl oblouk zapuštěný do kosiště a vypnutý drátem). Někdo

měl oblouk potažený silným plátnem. Pro pravou ruku byla na kosišti tzv. bedla (držadlo).

Nejdříve dozrálo žito a ječmen. Žito se seklo dobře, zvláště když nebylo od větru poválené. Horší práci měla odběračka; musela být při práci ohnutá. Srpem shrnula určitou dávku posečeného žita (říkalo se tomu náklad) a položila na povříslu položené na zemi. Žitné povříslu bylo asi z 15 stébel. Žita byla tehdy delší, a tak to bohatě stačilo na zavázání snopu. Povřísla pokládala zpravidla školák, když ale nebyl, tak odběračka sama, nebo jí pomohl ten, kdo vázal snopy. Obilí se začalo sekat až poněkud oschla rosa, na rozdíl od sečení na louce, kde byla rosa pro snadnější práci vítaná.

Když bylo nasečeno tolik, aby se to dopoledne, nebo do večera stačilo postavit do panáků, šlo se panákovat. Postavil se prostřední snopek, který se v klasech zlámal a k němu z každé strany po jednom snopku a do kříže také z každé strany jeden. Než se postavilo těchto pět snopů, bylo zapotřebí, aby je někdo podržel. Potom se k nim opět do kříže postavily další čtyři snopy. Klasy se stáhly k sobě a na ně se položil desátý snop zvaný čepice nebo klobouk. Ten se v polovině zlámal a spodkem otočil k východu. Druhá polovina snopu s klasy se rozprostřela tak, aby zakryla celý panák a chránila jej před deštěm, který přichází nejvíc od západu. Panáky se stavěly do řady. Strniště se pohrabalo pohrabáčem. Dříve to byl dřevěný pohrabáč asi 1,5 m široký s mnoha zuby, něco jako velké hrábě. Později se už používal kovový pohrabáč s ocelovými zuby. Ten byl lehčí a lépe se s ním pracovalo. Větší hospodáři měli pohrabáč na jednoho koně. Měl dvě kola, dvě oje a mezi ně se zapřáhl kůň. Vzadu bylo rameno s řadou ocelových prutů, které se dalo podle potřeby zdvihnout. Uprostřed byla sedačka, na které seděl kočí a ovládal koně a páku na zdvihání.

Mezi řadami panáků se nechávala větší mezera, aby se pohrabaný pruh strniště mohl zorat a zasít směskou (peluška, oves a hořčice) nebo jen samotnou hořčicí. Bylo to dobré poslední podzimní zelené krmění. Panáky se odvážely domů za 5 až 6 dnů. Žito se nenechávalo dozrát úplně, stačilo, když se zrno nechalo překousnout a v panácích zrno došlo.

Ječmen byl zralý většinou zároveň se žitem. Ten odběračka pokládala na zem, na řádek. Druhý nebo třetí den se obrátil. K obracení se používala hůlka hrábí a nebo slabá tyčka. Tou se podebral asi 1 m řádku pod klasy a převrátil se na druhou stranu. Po uschnutí se hráběmi shrábl na kopky (náklady) a dva nebo tři náklady se do velkých snopů svázaly povříslím. Takto se klidil i oves, zvláště, když byl kratší, nebo se stavěl do menších panáků po osmi snopech. Do takových panáků se dávala i pšenice. Vázaly se do povřísel z ovsa a pšenice. To se vzaly dvě hrstky stébel, kousek pod klasy se překřížily, přehnuly,

zaklesly se do sebe a trochu překroutily. Když byl oves krátký, mohly se stavět i panáčky o 6 snopkách.

Velké snopy se dříve vázaly i roubíkem (knůtkem). To jsem ale neuměl, ani jsem to nikdy neviděl. Roubík byl dřevěný kolík se zaoblenou špicí asi 30 až 35 cm dlouhý. Když se velké snopy nestačily hned odvézt do stodoly, dávaly se do velkých panáků po dvanácti. Vespod devět a na vršek dva a na ně ještě jeden.

Dříve se seklo i hrabicemi. Ty byly těžší než peroutky. Na nich byly také dva sloupky spojené kořínkem s kosištěm a v horním sloupku byly upevněny dřevěné pruty, zvané rozně nebo rožence. Bylo jich pět a byly nad kosou a rovnoběžně s ní. Byla výhodná tehdy, když sekáč sám obilí pokládal na řádek. Zasekl do obilí, na rožních mu zůstalo usečené obilí, podebral je, nadzdvihl a po otočení je hrabíci položil na řádek. Dědeček mi to ukazoval a nebyla to zrovna lehká práce.

Bohuslav Hladík

Počátky telegrafní stanice v Polné r. 1872

V létě roku 1871 byla zahájena stavba telegrafní linky z Brna do Žďáru nad Sázavou, Polné a Jihlavy. Dne 5. října 1871 navrhl polenský poštovní mistr Jan F. Putterlík státnímu telegrafnímu inspektorátu v Praze, aby telegrafní stanice, která má být v Polné zřízena, byla umístěna v poštovní kanceláři na hlavním náměstí (dnes Husovo nám, čp. 31). Poštovní mistr hodlal přijmout vhodného zaměstnance, který by mohl po zaučení a vykonané zkoušce telegrafní službu vykonávat. Protože polenská pošta, i když město leží ve východních Čechách, byla napojena poštovní trasou na poštu jihlavskou a také telegrafní stanice měla být podřízena Jihlavě, postoupila Praha dopis inspektorátu v Brně, který 17. října 1871 Putterlíkovi sdělil, že o telegrafní službě v Polné se právě jedná a výsledek mu bude oznámen. Mezitím se poštovní mistr Jan Putterlík 16. listopadu 1871 vzdal pro stáří své funkce ve prospěch syna Adolfa – dosavadního poštovního expeditora. Dne 5. ledna 1872 uvědomil telegrafní inspektorát v Brně Adolfa Putterlíka, že na zřízení telegrafní stanice kombinované s poštou je naděje. Proto žádal polenského poštovního mistra o urychlené sdělení, zda je ochoten převzít telegrafní službu za podmínek, uvedených ve čtyřech bodech příloženého dotazníku.

V dalším dopise vyrozuměl brněnský telegrafní inspektorát 4. dubna 1872 polenský poštovní úřad, že podle zprávy státního telegrafního ře-

ditelství ve Vídni ze dne 30. března 1872 povolilo ministerstvo obchodu výnosem č. 5289 ze dne 2. března 1872 zřízení poštovní kombinované telegrafní stanice v Polné a převedení telegrafní služby na poštmistra Adolfa Putterlíka s roční erární odměnou 120 zlatých vídeňské měny a poplatkem za doručení každého do místa došlého telegramu ve výši 5 krejcarů. Pan poštministr je žádán, aby oba exempláře smlouvy opatřil kolkem po 2 zlatých 50 krejcarů, podepsal v přítomnosti dvou svědků a jim vrátil. Má vyzvat místního truhláře k podání nejnižší oferty na zhotovení stolu potřebného k instalaci aparátů a poslat ji do Brna. Otevření stanice má být zajištěno co nejdříve. Konečně má být sděleno, u které stanice se počítá s výukou. Aparáty a ostatní předměty telegrafní stanice budou dodány co nejdříve z Vídně, nutno je uložit na bezpečném místě a jejich příjem potvrdit.

Dne 19. července 1872 uvědomuje ředitelství nad telegramy pro Moravu a Slezsko se sídlem v Brně dopisem č. 839 Adolfa Putterlíka, že všechny přípravy k otevření tamní telegrafní stanice skončily. Protože je na tom interesováno i místodržitelství, má být termín přibližného otevření oznámen. Dne 30. července 1872 sděluje do Polné ředitelství nad telegramy v Brně, že ministerstvo obchodu výnosem č. 19315/905 z 26. července 1872 nařídilo, aby tamní telegrafní stanice byla otevřena nejpozději k 1. srpnu t.r. a pokusně vyzkoušena v poštovním lokále. Pokud by se tak nestalo, mají být telegrafní aparáty vráceny. V dalším dopise z 5. srpna 1872 upozorňuje brněnské telegrafní ředitelství Adolfa Putterlíka, že za několik dní přijede do Polné dozorce telegrafního vedení k vyzkoušení telegrafní služby. Současně byl Putterlík požádán, aby přijal vhodného expeditora, protože dozorce se nemůže v Polné dlouho zdržovat. Za tři dny již ohlásila jihlavská telegrafní stanice, že do Polné přijede dozorce telegrafního vedení Adolf Willemitzer ze Sternberka, působící nyní v Kroměříži, jakmile předá tamní stanici staničnímu dozorcovi Janu Kalábovi. Telegrafní stanici vyzkouší společně s poštmistrem v místnosti pošty. Sjednané platy budou zasílány až po zavedení telegrafní služby. Příjezd Willemitzera do Polné má být ihned oznámen do Brna.

Dne 21. září 1872 sdělil Adolf Putterlík telegrafní sběrné stanici v Jihlavě, že poštovní expeditoř Drexler, kterého přijal k zaučení v poštovní a telegrafní službě, narukuje na vojnu. Protože se poštministr pro značný rozsah svého obchodu sám nemůže telegrafní službě plně věnovat, nezbylo mu nic jiného, než pověřit obsluhou telegrafu svého poštovního praktikanta Aloise Seidla, který dostal výnosem poštovního ředitelství v Praze č. 24798 z 16. září 1872 povolení k výuce poštovní

služby. Ačkoliv jmenovaný má v odesílání i přijímání depeší značnou praxi, přece potřebuje podle vyjádření zde přítomného telegrafního dozorce A. Willemitzera ještě nejméně čtyři týdny k úplnému zvládnutí této funkce. Proto žádal Putterlík, aby byl Willemitzer v Polné tuto dobu ponechán. Pokud by to nebylo možné, prosí, aby byla Seidlovi umožněna nějaký čas praxe u telegrafní stanice v Jihlavě.

Tento dopis se křížoval s telegramem brněnského ředitelství, odeslaným z Brna do Jihlavy. Putterlík v něm byl upozorněn, aby byl telegrafní provoz co nejdříve zahájen, protože dozorce Willemitzer je potřebí na dalším místě. Na Putterlíkův dopis z 21. září 1872 odpovědělo brněnské telegrafní ředitelství 24. září, že Seidl může nastoupit k výuce u jihlavské stanice. Věci ať se co nejvíce urychlí, aby Willemitzer byl v Polné co nejdříve postradatelný. Na základě paragrafu 8 služební smlouvy určilo potom Brno 23. října 1872 Adolfu Puterlíkovi roční plat 120 zlatých v měsíčních splátkách počínaje 21. říjnem 1872. Tento den je tedy možno považovat za skutečný termín zahájení provozu vynálezu Alexandra Baina – telegrafu – v Polné.

Telegram z roku 1876, zaslaný do Polné starostovi města Antonínu Pittnerovi

Poštovní expeditoř Alois Seidl měl z každého odeslaného i přijatého telegramu nárok na tantiemu – 0,5 krejcaru. Z jeho vyúčtování tantiemy za listopad 1872 se dovídáme o rozsahu provozu polenské telegrafní stanice v počátcích její činnosti. Celkem jí prošlo v tomto měsíci 105 telegramů. Z toho přišlo 51 z Jihlavy, 10 z Brna a 1 ze Žďáru nad Sázavou; odesláno bylo 34 do Jihlavy, 7 do Brna a 2 do Žďáru. Tantiém 52,5 krejcarů vyinkasoval Seidl u pokladny sběrné telegrafní stanice v Jihlavě 30. listopadu 1872. Tolik k počátkům polenského telegrafu, čerpaným z korespondence pošty, uložen v Městském muzeu Polná.